

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Катренко Тетяна Юріївна

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ
СЕРЕД ПІДЛІТКІВ**

спеціальність 231 «Соціальна робота»

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат педагогічних наук,
доцент Балдинюк Олена Дмитрівна

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ.....	
1.1. Правопорушення серед підлітків як соціально-педагогічна проблема.....	
1.2. Вплив сім'ї на виховання підлітків, схильних до правопорушень.....	
Висновки до першого розділу.....	
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ.....	
2.1. Агресивна поведінка підлітків як передумова правопорушень.....	
2.2. Організація профілактики правопорушень підлітків.....	
Висновки до другого розділу.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

Актуальність дослідження. За останні роки злочинність неповнолітніх в нашій країні істотно зростає. В Україні робота з неповнолітніми правопорушниками розуміється як соціальна робота зі злочинцями молодше вісімнадцяти років в соціальних чи інших службах, а також підходи, політика і практика розгляду з такими злочинцями поза рамками дорослого кримінального судочинства. Особливого значення робота з неповнолітніми правопорушниками набуває в зв'язку з обговоренням в суспільстві питань ювенальної юстиції, яка традиційно розглядається як вчинення правосуддя щодо неповнолітніх. В умовах сучасної України - спаду культурних цінностей і стереотипів, нестабільної економічної ситуації - знижується рівень соціального самопочуття суспільства. Такі умови впливають на всі групи населення, які є безпосередньо клієнтами соціального працівника. Особливому впливу підлягають підлітки, які мають ще не сформовану і не зміцнілу психіку.

За даними статистики, до 80% всіх злочинів неповнолітніх становлять розкрадання предметів, що представляють для підлітків безпосередньо споживчий інтерес (солодощі, спиртне, спортивне приладдя, мобільні телефони, плеєри), а також менш небезпечні види хуліганства. Такі злочини, як вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, згвалтування, складають 6-8%. До небезпечних наслідків у ряді випадків можуть привести необачні дії підлітків, які нехтують звичайними правилами обережності (наприклад, розігрівання на багатті знайдених вибухонебезпечних предметів, необережне поводження з вогнем та ін.). Останнім часом дещо збільшилася і кількість викрадень автомашин [13].

Велику настороженість повинні викликати і дрібні правопорушення, антигромадські вчинки неповнолітніх - дрібне хуліганство, дрібні, нерідко домашні, крадіжки, втечі з дому і дитячих установ, зловживання алкоголем, аморальну поведінку дівчат, самовільне залишення навчання або роботи та ін. Нерідко такі діяння залишаються виявленими або безкарними. А відомо, що

вчиненню небезпечного злочину зазвичай передують дрібні правопорушення і вчинки, які не було взято до уваги або які своєчасно не були розкриті.

У зв'язку з цим важливого значення у діяльності щодо попередження правопорушень неповнолітніх набуває рання профілактика. Її значення визначається тим, що при правильній організації вона більш ефективна і раціональна в порівнянні з іншими рівнями профілактичної діяльності, так як спрямована на запобігання або усунення відносно слабких антигромадських змін особистості підлітків, які не стали ще стійкими. За умови своєчасного проведення вона може дати значні позитивні результати і тим самим виключити необхідність застосування більш суворих заходів, в тому числі і кримінально-правового характеру. У профілактиці протиправної поведінки особлива роль належить соціальному працівникові, який разом з іншими фахівцями створюють умови для повноцінного розвитку кожного підлітка.

Питання правопорушень у підлітків неодноразово висвітлювалося в дослідженнях і монографіях вітчизняних (І. Зверєва, В. Лютий, В. Оржеховська) і зарубіжних вчених (Ч. Беккарло, М. Вебер, Г. Парсонс, Е. Феррі). Багатьма авторами, наприклад, О. Дозорцева, G. Curtis, J. Spinetta, D. Rigler, описується феномен, при якому жорстоке поводження, емоційне та фізичне насильство, нехтування і жорстокість по відношенню до дитини з боку значущих дорослих і соціального оточення сприяють тому, що в підлітковому віці людина буде схильна до здійснення подібних форм поведінки.

Різні аспекти поведінки вихованця знайшли відображення у працях Л. Галагузової, І. Зверєвої, О. Карпенко, Л. Мардахаєва тощо.

Дослідження причин та умов девіантної поведінки неповнолітніх розкривається у працях А. Белкіна, Л. Зюбіна, І. Кона, О. Кочетова, А. Личко, Н. Максимової, І. Невського тощо.

Актуальність даної проблеми зумовила вибір теми магістерської роботи **«Соціальна робота з профілактики правопорушень серед підлітків»**.

Мета дослідження – розробити та експериментально перевірити ефективність заходів соціальної профілактики протиправної поведінки серед підлітків.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати правопорушення серед підлітків як соціально-педагогічну проблему.

2. Встановити зв'язок між жорстоким поводженням з дітьми та правопорушенням підлітків.

3. Дослідити мотиви, які лежать в основі здійснення правопорушень підлітками.

4. Відповідно до отриманих результатів дослідження визначити особливості соціально-педагогічної профілактики правопорушень підлітків.

Об'єкт дослідження – здійснення профілактичної роботи серед підлітків.

Предмет дослідження – соціальна робота з профілактики правопорушень серед підлітків.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань нами використовувався комплекс взаємопов'язаних методів: аналіз соціальної та психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування стану розробленості проблеми; спостереження, анкетування, опитування, бесіди.

Теоретичне значення дослідження полягає в характеристиці правопорушення серед підлітків як соціально-педагогічної проблеми; встановленні мотивів здійснення правопорушень підлітками; визначенні особливостей соціально-педагогічної профілактики правопорушень підлітків.

Практичне значення роботи забезпечується розробкою соціально-педагогічного проекту з соціально-педагогічної профілактики правопорушень підлітків. Результати дослідження можуть бути використані соціальними працівниками, соціальними педагогами, практичними психологами з метою більш глибокого вивчення проблем корекції протиправної поведінки підлітків. Матеріали дослідження можуть використовуватись у системі підвищення

кваліфікації фахівців соціальної сфери, а також у закладах вищої освіти під час вивчення дисциплін «Соціальна педагогіка», «Технології соціальної роботи».

Експериментальна база дослідження.

Дослідження проводилося на базі Цибулівського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів Вінницької області. У дослідженні взяли участь 28 підлітків у віці від 14 до 17 років - учні 9-11-х класів.

Для реалізації завдань емпіричного дослідження нами було використано наступний діагностичний інструментарій: методика «Шкала сімейного оточення» (ШСО), опитувальник «Визначення схильності до поведінки з відхиленнями» А. Орел; анкета «Правова грамотність школярів».

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлювалися на Всеукраїнській конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 2020), Всеукраїнській конференції «Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (Умань, 2021), науково-практичному семінарі «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (Умань, 2021).

Структура роботи: робота складається із вступу, двох розділів з висновками до них, загальних висновків та списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 98 сторінок (основна частина – 74 сторінки).

ВИСНОВКИ

1. Неповнолітні – це майбутнє будь-якої держави, тому запобігання злочинів, що вчиняються особами у віці від 14 до 18 років, а також протидія їм повинні бути стратегічним завданням в діяльності держави та її соціальних інститутів.

Отже, правопорушення – це поведінка дієздатної особи, яка суперечить нормам права і тягне за собою юридичну відповідальність.

Також правопорушенням можна назвати протиправне діяння, коли неповнолітній ще не став суб'єктом злочину і його соціальні відхилення проявляються на рівні несерйозних вчинків, порушень норм моралі, правил поведінки в громадських місцях, ухилення від навчання.

Виділяють такі особистісні характеристики, які найбільш часто зустрічаються у неповнолітніх правопорушників:

- постійна демонстрація зневаги до норм загальноприйнятої поведінки (лихослів'я, поява в нетверезому вигляді, приставання до громадян, псування громадського майна);

- пристрасть до спиртних напоїв, до наркотиків, участь в азартних іграх;

- бродяжництво, систематичні втечі з дому, з навчально-виховних та інших установ;

- ранні статеві зв'язки, статева розбещеність;

- систематичний прояв злостивості, мстивості, грубості, актів насильницької поведінки;

- культивування ворожнечі до інших груп неповнолітніх, що відрізняються навчанням та дисциплінованою поведінкою;

- звичка до присвоєння всього, що погано лежить, що можна безкарно відібрати в слабшого.

Значно збільшилась кількість злочинів, скоєних підлітками, пов'язані з незаконним виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням або збутом наркотичних засобів і психотропних речовин. В

останній період відзначається і чимале зростання таких скоєних підлітками злочинів, як вбивства, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю.

Крім того, в останні роки склалася негативна тенденція у вигляді розміщення в Інтернеті сцен насильства, жорстокості, відомостей про способи вчинення суїциду, про виготовлення і поширення наркотиків, психотропних речовин і їх аналогів та іншої інформації, що завдає шкоди здоров'ю неповнолітнім користувачам Мережі. Вільний доступ до такої інформації сприяє пропаганді серед дітей та молоді сексуального насильства та інших протиправних дій. Ситуація, що склалася багато в чому обумовлена відсутністю комплексної системи контролю за поведінкою дитини, а також недосконалістю законодавства.

2. У підлітковому віці найбільш яскраво спостерігаються прояви девіантної поведінки, і пояснюється це незавершеністю процесу формування особистості, емоційної незрілості, негативним впливом сім'ї, найближчого оточення, залежністю підлітка від вимог групи, недостатньо розвиненим умінням контролювати власну поведінку, розміряти бажання і можливості в задоволенні своїх потреб, бажанням самоствердитися і стати дорослим. Підлітковий вік зазвичай характеризується як переломний, критичний, важкий, вік статевого дозрівання. Його ще називають перехідним віком, тому що протягом цього періоду відбувається своєрідний перехід від дитинства до дорослості, від незрілості до зрілості, який пронизує всі сторони розвитку підлітка: анатомо-фізіологічна будова, інтелектуальний, моральний розвиток, а також різноманітні види його діяльності. Підлітки дуже болісно ставляться до всього, що стосується не тільки оцінки їх особистих якостей, а й оцінки достоїнств і недоліків їх сім'ї, батьків, друзів, вчителів. На цьому ґрунті вони можуть вступити в глибокий конфлікт з кривдником. На втрату авторитету батьків або когось іншого, раніше значущого, підліток може відреагувати гостро й несподіваним чином: замкнутися в собі, стати грубим, впертим, агресивним, демонстративно суперечити, почати курити, вживати спиртне або наркотики, заводити сумнівні знайомства, йти з дому. В підлітковому віці

серйозно змінюються умови життя і діяльності, що в свою чергу, призводить до перебудови психіки, появи нових форм взаємодії між однолітками. Відбувається тимчасове психологічне віддалення від сім'ї і школи, їх значення в становленні особистості підлітка знижується, тоді як вплив однолітків посилюється. Все це в сукупності, а також закладена в глибині свідомості безкарність і підштовхує підлітка до здійснення суспільно небезпечних, протиправних діянь.

Через те, що важковиховувані підлітки не зможуть добиватися утвердження власної особистості адекватними способами (сімейне визнання, досягнення шкільних успіхів, серед однокласниць і однокласників), у них з'являється стан психологічної напруги. Розрядка починається нервовою психічною напругою і, як правило, виявляється у них в формі агресивної реакції. В ході здійснення хуліганських діянь трапляється: виміщення агресії, озлоблення на інших; вивільнення напруги (відбувається заміщення); неправильне, спотворене твердження себе через приниження, придушення особистості інших людей, насильство над ними.

Тобто самоствердження через насилля є характерною мотивацією агресивної поведінки серед підлітків. Основною мотивацією агресивних вчинків неповнолітніх є потреба у самоствердженні.

3. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми показав, що основними причинами, які сприяють вчиненню правопорушень у підлітковому середовищі, є:

1) соціально-економічні: несприятливі умови формування особистості в сім'ї, брак матеріальних ресурсів, негативний вплив засобів масової комунікації, посилення впливу псевдокультури;

2) психолого-педагогічні: недоліки в навчально-виховному процесі школи, конфлікти у взаємодії учнів і вчителів, порушення сприйняття норм шкільного життя і шкільного режиму, помилки діяльності педагогів і батьків, відставання по ряду предметів, опір педагогічним впливам, негативне ставлення до навчання;

3) індивідуально-особистісні: акцентуації характеру, особливості емоційно-вольової та мотиваційно-пізнавальної сфери, переважання матеріальних потреб над духовними, мотиви корисливої спрямованості, низька самооцінка, невпевненість у собі, недостатній контроль і самодисципліна, незнання або неприйняття соціальних норм і цінностей тощо.

Також серед мотивів неповнолітнього, які впливають на скоєння ним правопорушень, можна виділити схильність до наслідування негативних моделей поведінки; недостатній життєвий досвід; прагнення до самостійності і спробу звільнитися від контролю і опіки з боку батьків та вчителів; нехтування своїми обов'язками і зловживання своїми правами; несформоване відчуття відповідальності за свої вчинки; деформоване ставлення до таких понять, як справедливість, чесність, взаємодопомога, сміливість, дружба тощо.

4. Попередження злочинності неповнолітніх – це особливе питання для держави. У сучасних умовах роль державних органів, які займаються проблемами соціалізації дітей і молоді, повинна зростати, оскільки тільки держава може позначити правовий статус неповнолітнього в суспільстві, забезпечити особистості можливості для всебічного розвитку, підвищення її загальнокультурного та професійного рівнів. Ефективним засобом профілактики правопорушень вважається реалізація державних програм, спрямованих на навчання дітей, молоді та дорослих вирішенню конфліктних ситуацій, програм для батьків, соціальних програм, а також вдосконалення нормативно-правової бази.

У роботі з неповнолітніми підлітками доцільно використовувати такі технології соціальної роботи, як: соціальну діагностику, соціальну профілактику, адаптацію, соціальну реабілітацію, корекцію, соціальну терапію та ресоціалізацію.

Профілактика протиправної поведінки підлітків повинна бути спрямована на всі групи факторів, які сприяють розвитку відхилень в самій особистості і її найближчому оточенні.

1. Створення умов для отримання повноцінної освіти. Подолання неуспішності учнів. Створення умов для самоствердження підлітків в позитивних видах діяльності. Забезпечення зайнятості учнів після уроків. Робота гуртків, секцій, клубів з метою розвитку позитивних інтересів і попередження прояву деструктивних форм дозвілєвої діяльності. Припинення прояву агресії в підлітковому середовищі.

2. Створення умов для підтримки здоров'я дітей, своєчасне лікування соматичних і нервово-психічних захворювань. Медична та психолого-педагогічна корекція дефектів розвитку, обумовлених вродженими біологічними і психогенними факторами. Навчання дітей і підлітків прийомам саморегуляції, вмінню долати труднощі. Розвиток соціальних навичок і психічної стійкості особистості через систему спеціальних занять та тренінгів.

3. Нормалізація відносин в сфері найближчого оточення. Відновлення сприятливого психологічного клімату в сім'ї. Допомога батькам у вихованні дітей. Усунення чинників ризику в сім'ї (алкоголізм, наркоманія, безробіття, жорстоке поводження з дітьми). Сімейне неблагополуччя вкрай несприятливо позначається на розвитку особистості дитини.

4. Нейтралізація негативних і криміногенних факторів, що йдуть від зовнішнього середовища. Відрив підлітків від асоціальних вуличних угруповань. Переорієнтація групового спілкування неповнолітніх на позитивні види діяльності.